

سطح‌بندی شاخص‌های سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار ارز با استفاده از مدل‌سازی ساختاری تفسیری

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۵/۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۷/۳۰

محمد رضا حسن زاده *

علی گل احمدی **

حسین جنتی فر ***

علی اصغر عیوضی حشمت ****

چکیده

با توجه به بدعهدی آمریکا در برجام و خروج این کشور از این توافق بین‌المللی و همچنین وضع تحریم‌های جدید علیه کشور، مشکلات فراوانی را در حوزه اقتصادی و به‌ویژه بازار ارز به وجود آورده است که نوسانات و افزایش شدید نرخ ارز، به افزایش سطح عمومی قیمت‌ها و کاهش قدرت خرید مردم منجر شده است. آنچه در شرایط کنونی می‌تواند حائز اهمیت باشد، به کارگیری و پیاده‌سازی اقتصاد مقاومتی است؛ از این رو در این پژوهش به سطح‌بندی شاخص‌های اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار ارز پرداخته می‌شود که تاکنون تحقیقی در این باره انجام نشده است.

در این پژوهش از میان شاخص‌های ۲۴ گانه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۱۳ شاخص مرتبط با بازار ارز، با استفاده از نظر خبرگان و با بهره‌گیری از روش دلفی، شناسایی شد و در ادامه با استفاده از روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری و با به کارگیری نرم‌افزار Excel، سطح‌بندی شاخص‌های یادشده صورت پذیرفت. نتایج تحقیق نشان می‌دهد شاخص شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد و شاخص ایجاد هماهنگی در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، دارای اثرگذاری بالا هستند و شاخص اقتصاد دانش بنیان به عنوان زیربنایی‌ترین شاخص در سطح آخر قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی: اقتصاد مقاومتی، مدل‌سازی ساختاری تفسیری، بازار ارز

طبقه بندی JEL: C69, C44, Z19, G19

* دانشجوی دکتری، مدیریت صنعتی _ مالی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران (نویسنده مسئول)
Email: M_hassanzadeh@yahoo.com

** دانشجوی دکتری، مدیریت صنعتی _ مالی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران
Email: golahmadi.ali@gmail.com

*** استادیار، گروه مدیریت صنعتی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران
Email: H.janatifar@ut.ac.ir

**** استادیار، گروه مدیریت، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
Email: ali.eivazi.h@gmail.com

۱. مقدمه

با توجه به تشدید تحریم‌های ظالمانه آمریکا و غرب علیه ایران، آسیب‌های زیادی متوجه متغیرهای کلان اقتصادی شده است. از آنجاکه یکی از اهداف اقتصاد مقاومتی، کاهش سطح آسیب‌پذیری است، از این رو اقتصاد مقاومتی مورد توجه قرار گرفته است و پرداختن به آن، می‌تواند عامل برون رفت از شرایط نامطلوب وضع موجود باشد. یکی از پیش‌شرط‌های اساسی در تحقق اقتصاد مقاومتی، به‌عنوان یک اقتصاد مقاوم در مقابل شوک‌های اقتصادی داخلی و خارجی، شناسایی نقاط آسیب‌زاست (توکلی و ایزانلو، ۱۳۹۵).

یکی از بخش‌های مهم اقتصاد ایران بازار ارز است که به‌واسطه تحریم‌های اقتصادی، مورد آسیب شدید قرار گرفته است. با توجه به آسیب‌پذیر بودن بازار ارز و با عنایت به اینکه این بازار بر دیگر متغیرهای اقتصادی مانند اشتغال، رشد اقتصادی، نرخ بهره، تورم و ... تاثیرگذار است؛ از این رو این آسیب به دیگر بخش‌های اقتصادی کشور نیز منتقل شده است. در این مقاله، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی که می‌تواند بر بازار ارز اثرگذار باشد با نظر خبرگان غربال شده و در ادامه با به‌کارگیری روش‌شناسی سیستم‌های نرم، به سطح‌بندی این سیاست‌ها پرداخته شده است که مرتبط با بازار ارز است تا تصمیم‌گیران و مدیران بتوانند با تمرکز بر آن دسته از سیاست‌های اقتصاد مقاومتی که تأثیر بیشتری بر بازار ارز دارند از میزان آسیب وارد شده به اقتصاد کشور بکاهند و در اتخاذ سیاست‌های پولی و مالی به‌گونه‌ای عمل کنند که از ایجاد نوسان در بازار ارز جلوگیری شود.

۲. مبانی نظری پژوهش

درباره اقتصاد مقاومتی و مبانی آن، نخستین مطلب قابل طرح این است که تعریف اقتصاد مقاومتی چیست؟ اقتصاد مقاومتی به زبان ساده، این‌گونه معرفی می‌شود: اقتصادی که در شرایط دشواری، تهدید دشمن، بتواند به اهداف خودش برسد. (عبدالملکی، ۱۳۹۵). به‌طورکلی تعاریف گوناگونی از اقتصاد مقاومتی بیان شده است که بهترین تعریف را خود مقام معظم رهبری این‌گونه بیان فرموده‌اند: «اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین‌کننده رشد و شکوفایی کشور باشد» (۱۳۹۱/۵/۱۶). ایشان در تعریف دیگری می‌فرمایند: اقتصاد مقاومتی معنایش این است که ما یک اقتصادی داشته باشیم که هم روند روبه رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند، هم آسیب‌پذیری‌اش کاهش پیدا کند؛ یعنی وضع اقتصادی کشور و نظام اقتصادی طوری باشد که در برابر ترفندهای دشمنان که همیشگی و به شکل‌های گوناگون خواهد بود کمتر آسیب ببیند و اختلال پیدا نکند. (۹۱/۶/۲).

اقتصاد مقاومتی مفهوم جدیدی است که با تشدید تحریم‌های غرب علیه اقتصاد ایران موضوعیت پیدا کرده و به تعبیری عبارت از مجموعه تدابیر مدیریتی جهت حداقل سازی آسیب پذیری اقتصاد ایران در برابر ریسک‌های متعدد داخلی و خارجی است. اقتصاد مقاومتی بحث نظری جدیدی نیست؛ بلکه بحث مدیریتی جدیدی است که هر کشوری با توجه به وضعیت و مشکلات اقتصاد خود باید اتخاذ کند و به کار گیرد (سیف و خوشکلام، ۱۳۹۲). مقاومت اقتصادی یا اقتصاد مقاومتی در حقیقت اقتصادی را ترسیم می‌کند که توانایی مقابله با شوک‌های اقتصاد را دارد. این شوک‌های اقتصادی می‌تواند ناشی از عوامل بیرونی و یا عوامل درونی اقتصاد باشد. چنین اقتصادی باید قابلیت انعطاف در شرایط مختلف و توانایی عبور از بحران را داشته باشد (کریم و همکاران، ۱۳۹۳).

اقتصاد مقاومتی الگویی اقتصادی است که برای یک ملت حتی در شرایط فشار و تحریم، زمینه رشد و شکوفایی را فراهم می‌کند. با تشدید فشارها و تحریم‌های کشورهای غربی علیه ایران، مهمترین مسئله پیش رو، مسئله تأمین مالی مورد نیاز کشور (به‌طورکلی هم در بخش دولتی و هم بخش خصوصی) خواهد بود. برای تأمین نیازهای مالی اقتصاد کشور، راهکارهایی همچون افزایش دریافتی‌های مالیاتی، تأکید بر اصلاح الگوی مصرف، اجرای فاز دوم هدفمندی و غیره به عنوان راهکارهایی برای تأمین منابع مالی همواره مورد اشاره بوده است؛ اما به نظر می‌رسد اقتصاد مقاومتی چیزی بیش از چنین راهبردهای متعارف و شناخته شده‌ای باشد (عربی، ۱۳۹۲).

درباره بازار ارز و آثار تحریم‌ها بر آن می‌توان گفت که بازارهای مالی یکی از اساسی‌ترین بازارهای هر کشور هستند. بازار اوراق بهادار و بازار ارز همواره به عنوان بخش‌های حساس بازار مالی هستند. این دو بازار به سرعت از نوسانات و دوره‌های تجاری در اقتصاد تأثیر پذیرفته و تغییرات اقتصادی را به سرعت منعکس می‌نمایند. در عین حال آشفتگی در یک یا هر دو بازار به ایجاد نگرانی در میان سیاستگذاران بازارها می‌انجامد (صالح، ۲۰۰۸). تحریم‌ها، سه تأثیر مستقیم بر بازار ارز دارند که عبارت‌اند از: افزایش نرخ ارز، افزایش شکاف بین نرخ رسمی و بازار آزاد و افزایش نوسانات نرخ ارز. تحریم‌ها به ایجاد شکاف بین نرخ رسمی و نرخ ارز بازار آزاد منجر می‌شوند و این شکاف نرخ ارز به تقویت فرآیند رانت جویی در بازار ارز منجر می‌شود. این پدیده می‌تواند نقدینگی سرگردان را به جای امر تولیدی به سمت سفته بازی در بازار ارز و استفاده از رانت چند نرخی بودن ارز سوق دهد و می‌تواند آثار سوئی بر تولید، اشتغال و رشد اقتصادی داشته باشد و همچنین می‌تواند به گسترش انتظارات تورمی و افزایش سطح عمومی قیمت‌ها منجر شود.

سازوکار دیگر اثرگذاری تحریم‌ها بر بازار ارز و سپس بر متغیرهای کلان اقتصادی افزایش نرخ ارز به دلیل کاهش منابع ارزی و عرضه ارز در بازار است. افزایش نرخ ارز و نوسانات آن نیز می‌تواند بر بسیاری از متغیرهای اقتصاد کلان تأثیر ناگواری داشته باشد و به عنوان یک شوک هزینه برای تولیدکنندگان عمل کند. از آنجایی که تولیدکنندگان به مواد اولیه، کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای وارداتی نیاز دارند، از این رو جهش نرخ ارز به مثابه جهش قیمت نهاده‌های تولیدی عمل می‌کند و به افزایش یکباره هزینه‌های تولیدکنندگان منجر می‌شود که هم زمان دو اثر رکودی و تورمی را بر اقتصاد بر جای می‌گذارد (نادمی و همکاران ۱۳۹۶). از این رو ارتباط تنگاتنگی بین بازار ارز (نرخ ارز) و متغیرهای مهم اقتصادی وجود دارد و تأثیرپذیری اقتصاد کشور از وضعیت بازار ارز، امری اجتناب‌ناپذیر است؛ از این رو پرداختن به مسئله نرخ ارز در شرایط تحریم از منظر اقتصاد مقاومتی می‌تواند راه حلی برای وضع موجود باشد.

۳. پیشینه پژوهش

با توجه به موارد یادشده و شرایط اقتصادی کشور، طی چند سال اخیر مطالعاتی درباره اقتصاد مقاومتی انجام شده است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

سلطانی و راعی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «اولویت‌بندی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار سرمایه»، به بررسی نقش بازار سرمایه در عملی کردن اقتصاد مقاومتی پرداخته‌اند. ابتدا با مرور ادبیات و مصاحبه با خبرگان، مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار سرمایه شناسایی شده است و سپس با استفاده از روش تصمیم‌گیری چند معیاره روابط درونی مؤلفه تعیین شده و سپس اولویت بندی شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد از میان مؤلفه‌ها، سه مؤلفه «تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد»، «حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات» و «شفاف و سالم سازی اقتصاد» دارای بیشترین اولویت بوده و بیشترین وزن را به خود اختصاص داده‌اند.

نادمی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌شناسی بازار ارز در مقابل تحریم‌های اقتصادی با تأکید بر اقتصاد مقاومتی» به مدل سازی آثار مستقیم تحریم‌ها بر بازار ارز ایران در بازه زمانی ۱۳۵۸-۱۳۹۱ پرداخته‌اند. بدین منظور از مدل‌های اقتصادسنجی شامل مدل ARMAX و GARCH استفاده شده است. نتایج برآورد مدل‌های تحقیق نشان می‌دهد که تحریم‌ها سه تأثیر مستقیم بر بازار ارز دارند که عبارت‌اند از: افزایش نرخ ارز، افزایش شکاف بین نرخ ارز رسمی و بازار آزاد و افزایش نوسانات نرخ ارز.

مقتدایی و یاوران بخشایش (۱۳۹۵) در مقاله‌ای مشترک با عنوان «تحلیلی بر روابط علی بین شاخص‌های سیاست کلی اقتصاد مقاومتی با رویکرد تصمیم‌گیری چند معیاره دیماتل» به منظور

یافتن روابط علی و اولویت‌بندی روابط علی شاخص‌های ۲۴ گانه اقتصاد مقاومتی با استفاده از روش تصمیم‌گیری چند معیاره، وابستگی بین عوامل و همچنین عوامل تأثیرگذار و تأثیرپذیر را به صورت مجزا مشخص کرده‌اند. یافته‌های تحقیق نشان از این است که تأثیرگذارترین شاخص در تحقق اقتصاد مقاومتی، ایجاد هماهنگی در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است و شاخص افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی در یک کشور، تأثیرپذیرترین عامل نسبت به دیگر عوامل است.

خوانساری و قلیچ (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی با استفاده از روش تاپسیس فازی» پس از تبیین ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی با استفاده از ادبیات پژوهش و مصاحبه با خبرگان، عوامل مؤثر بر تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی را شناسایی کرده و سپس با استفاده از روش تاپسیس فازی عوامل یادشده را اولویت‌بندی نموده‌اند. نتایج نشان می‌دهد شفافیت و سلامت نظام بانکی و پایین بودن فساد مالی، استقرار نظام اعتبارسنجی مشتریان و پایین بودن سطح مطالبات معوق در نظام بانکی از عوامل مهم مؤثر بر تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی کشور است.

نظرپور و لطفی نیا (۱۳۹۳) در مقاله مشترکی با عنوان «نقش بورس اوراق بهادار در تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، به منظور ارائه روش‌هایی مؤثر برای پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، با استفاده از روش توصیفی و تحلیل محتوا، به بررسی نقش بورس اوراق بهادار در تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی می‌پردازند. براساس یافته‌های پژوهش درمی‌یابند، بورس اوراق بهادار از طریق تأمین مالی شرکت‌های دانش بنیان، واگذاری بنگاه‌های دولتی در قالب عرضه سهام حمایت از تولید، عرضه کالاهای استراتژیک در بورس تخصصی کالا و بین‌المللی شدن، خود در تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی نقش بسزایی دارد؛ البته این امکان وجود داشت با استفاده از روش‌های کمی، میزان نقش مؤلفه‌های یادشده در تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی مشخص شود.

افشاری و پورغفار (۱۳۹۳) در مقاله «بررسی و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران» ضمن تعریف و بیان مفهومی اقتصاد مقاومتی و همچنین شاخص‌ها و مؤلفه‌های آن به ارائه راهکارهای مناسب برای ترویج فرهنگ اقتصاد مقاومتی و راه‌حل مقابله با تحریم‌ها و همچنین تقویت توان و ظرفیت تولید داخلی می‌پردازد.

میرمعزی (۱۳۹۲) در مقاله «اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن» به ارائه تفسیری روشن از اقتصاد

مقاومتی در قالب یک نظریه‌ای منسجم مستند به بیانات مقام معظم رهبری و مطالبی می‌پردازد که ایشان در سال ۸۸ درباره اقتصاد مقاومتی بیان کرده‌اند و به دنبال اثبات فرضیه‌ای است که از دیدگاه مقام معظم رهبری، اقتصاد مقاومتی شکل خاصی از نظام اقتصادی اسلام است که در وضعیت حمله همه جانبه اقتصادی دشمن پدید می‌آید که برای اثبات این فرضیه از روش تحلیل عقلی و تحلیل متن با استناد به بیانات مقام معظم رهبری استفاده شده است. در این مقاله تأکید بر آن است که عنصر اصلی و ممتاز اقتصاد مقاومتی، جهاد اقتصادی است؛ به گونه‌ای که اگر این عنصر تحقق نیابد دیگر سیاست‌ها به صورت مطلوب تحقق نیافته یا نتیجه‌بخش نخواهد بود.

سیف و خوشکلام خسروشاهی (۱۳۹۲) در مقاله «نظام ارزی مطلوب اقتصاد ایران در اقتصاد مقاومتی» به دنبال معرفی و پیشنهاد نظام ارزی مطلوب بر اقتصاد ایران در چارچوب اقتصاد مقاومتی بودند. ابتدا به تصریح مدل‌های تحقیق در بررسی ارتباط بین نرخ ارز با متغیرهای کلان صادرات، واردات و تولید پرداخته و سپس آسیب شناسی نظام ارزی موجود اقتصاد ایران را انجام داده‌اند تا راهکارهایی برای ریزی نظام ارزی بیان کنند. نتایج نشان می‌دهد برای پیگیری و شکل گیری نظام ارزی در ایران باید اقداماتی مانند به‌کارگیری سیاست‌های اقتصادی به قصد متنوع سازی صادرات کالاها و خدمات، اصلاح ساختارهای نهادی و فنی و تکنولوژیکی تولید کشور، افزایش بهره‌وری عوامل تولید به‌ویژه بهره‌وری نیروی کار و ... انجام شود و سرانجام، نظام ارزی شناور مدیریت شده به عنوان نظام ارزی مطلوب برای اقتصاد ایران معرفی شده که علت این انتخاب نیز مزایای نظام ارزی شناور از یک طرف و امکان مدیریت نرخ ارز در مواقع لزوم، از طرف دیگر می‌باشد. با توجه به اینکه در پژوهش حاضر، رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری (ISM) به‌کار گرفته شده، در ادامه به برخی از پژوهش‌هایی اشاره می‌شود که از این روش استفاده شده است.

تقوی فرد و اسدیان (۱۳۹۵) در پژوهشی، عوامل اثرگذار بر توسعه گردشگری الکترونیک در استان یزد را شناسایی نموده و سپس با استفاده از مدل‌سازی ساختاری تفسیری، عوامل مدنظر را سطح‌بندی نموده‌اند. آتش سوز و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله مشترکی، به شناسایی و استخراج ساختار روابط ریسک‌های بالقوه زنجیره تأمین با به‌کارگیری رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری پرداخته و در نهایت براساس قدرت هدایت و وابستگی دسته‌بندی نموده‌اند. نصر اصفهانی و رسولی نژاد (۱۳۹۴) در مقاله خود به طراحی مدل مصرف کلان یک کشور اسلامی با استفاده از رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری پرداخته‌اند و روابط بین ابعاد و معیارهای مدل یادشده را تعیین و به‌صورت یکپارچه مورد تحلیل قرار داده‌اند.

امیری و تیمورپور (۱۳۹۳) در پژوهشی، عوامل مؤثر بر فرآیند پیاده‌سازی مدیریت دانش

مشتری در بانک را شناسایی نموده و با استفاده از مدل‌سازی ساختاری تفسیری، ساختار روابط عوامل یادشده را تحلیل نمودند. آذر و بیات (۱۳۸۷) به طراحی مدل فرآیند کسب و کار با رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری، مبادرت ورزیده‌اند. ابعاد و شاخص‌های فرآیند محوری کسب و کار شناسایی شده و در گام بعد با استفاده از مدل‌سازی ساختاری تفسیری روابط بین ابعاد و شاخص‌های فرآیند محوری تعیین و به‌صورت یکپارچه مورد تحلیل قرار گرفته است.

با عنایت به مطالعه و بررسی پیشینه تحقیق، و با توجه به لزوم پیاده‌سازی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در شرایط کنونی، به‌ویژه آشفتگی بازار ارز و نوسانات شدید آن، بر آن شدیم با استفاده از مدل‌سازی ساختاری تفسیری که تاکنون در حوزه اقتصاد مقاومتی به‌کارگیری نشده است، به سطح‌بندی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی پردازیم که می‌تواند تأثیر بر بازار ارز بگذارد.

۴. سؤالات پژوهش

هدف از انجام این پژوهش، پاسخ به پرسش‌های زیر است:

- شاخص‌های سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار ارز کدام‌اند؟
- ساختار روابط بین شاخص‌های سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار ارز چگونه است؟
- شاخص‌های سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار ارز در چه سطحی از وابستگی نسبت به هم قرار می‌گیرند؟

۵. روش پژوهش

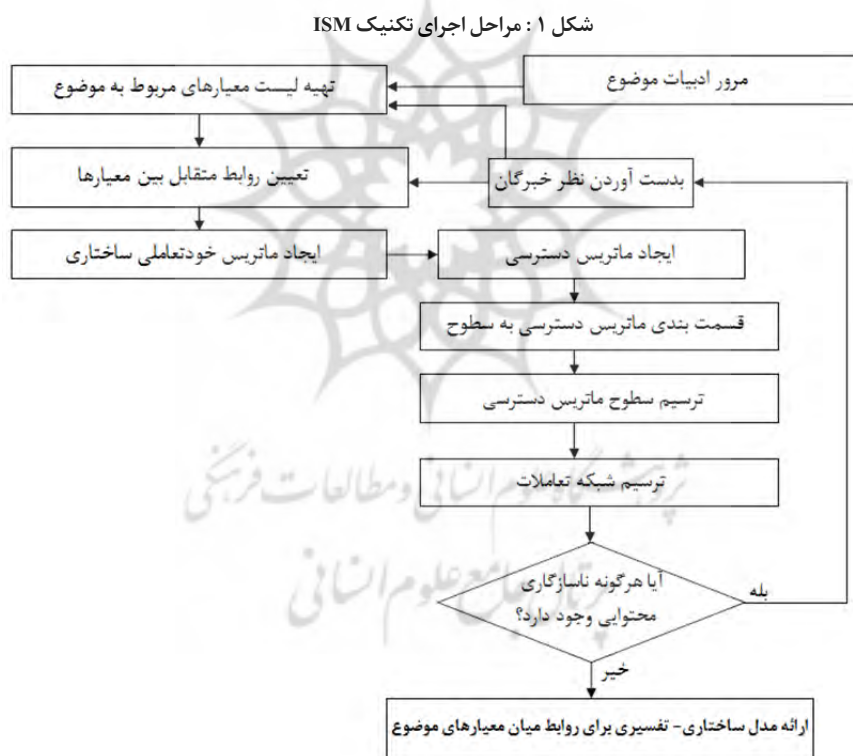
پژوهش حاضر از نظر هدف، توصیفی است و نتایج آن جنبه کاربردی دارد. در این پژوهش شاخص‌های سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار ارز از طریق روش دلفی شناسایی و با استفاده از مدل‌سازی ساختاری تفسیری (ISM)، با استفاده از نرم افزار Excel سطح‌بندی شدند. جامعه آماری این پژوهش را خبرگان دانشگاهی و کارشناسان اقتصادی تشکیل می‌دهند که معیارهای انتخاب خبرگان، تسلط نظری، تجربه عملی، تمایل به مشارکت در پژوهش و میزان دسترسی بودن است. در این پژوهش از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. تعداد خبرگان شرکت کننده در روش دلفی برای شناسایی شاخص‌های مرتبط با بازار ارز ۱۵ نفر و تعداد خبرگان شرکت کننده در ISM، ۱۰ نفر بوده است.

۵-۱. مدل‌سازی ساختاری تفسیری

مدل‌سازی ساختاری تفسیری به‌عنوان یکی از روش‌های طراحی سیستم‌ها، به‌ویژه سیستم‌های

اقتصادی و اجتماعی اولین بار در سال ۱۹۷۳ توسط وارفیلد، دانشمند علوم سیستمی در دانشگاه جورج میسون آمریکا جهت طراحی سیستم‌های اقتصادی و اجتماعی معرفی و توسعه داده شد. سپس توسط اندرو سیچ در سال ۱۹۷۷ ارائه شده است.

مدل‌سازی ساختاری تفسیری، فرایند یادگیری تعاملی است که از طریق تفسیر نظرات گروهی از خبرگان به چگونگی ارتباط بین مفاهیم یک مسئله می‌پردازد و ساختاری جامع از مجموعه پیچیده‌ای از مفاهیم ایجاد می‌کند و افزون بر مشخص کردن تقدم و تأخر تأثیرگذاری عناصر بر یکدیگر، جهت و شدت رابطه عناصر یک مجموعه پیچیده را در ساختار سلسله مراتبی تعیین می‌کند (گوویندون و همکاران، ۲۰۱۲). برای اجرای تکنیک ISM، به دست آوردن روابط درونی و اولویت‌های عناصر در یک سیستم، فرآیندهایی طی می‌شود که در شکل ۱ نشان داده شده است:

مراحل مختلف ISM به شرح زیر می‌باشد (گوویندون و همکاران، ۲۰۱۲؛ هسیاو و همکاران، ۲۰۱۳):

۱. تشکیل ماتریس خودتعاملی ساختاری (SSIM): عوامل شناسایی شده وارد ماتریس خودتعاملی ساختاری می‌شوند. این ماتریس یک ماتریس، به ابعاد عوامل می‌باشد که در سطر و ستون اول آن عوامل به ترتیب ذکر می‌شود. در این ماتریس اگر عنصر سطر i منجر به ستون j شود، حرف V ؛ و اگر ستون j منجر به سطر i شود حرف A را قرار داده و در صورتی که این رابطه دو طرفه باشد، حرف X و اگر ارتباطی نباشد، حرف O قرار داده می‌شود. به عبارتی این ماتریس برای تجزیه و تحلیل ارتباط بین عناصر تشکیل و برای نشان دادن ارتباطات بین آنها از چهار نماد زیر استفاده می‌شود:

حرف V : عامل سطر i می‌تواند زمینه ساز رسیدن به عامل ستون j باشد. (ارتباط یک طرفه از i به j)؛ حرف A : عامل ستون j می‌تواند زمینه ساز رسیدن به عامل سطر i باشد. (ارتباط یک طرفه از j به i)؛ حرف X : بین عامل سطر i و عامل ستون j ارتباط دو جانبه وجود دارد. به عبارتی هر دو می‌توانند زمینه ساز رسیدن به همدیگر شوند (ارتباط دو طرفه از i به j و برعکس)، حرف O : هیچ ارتباطی بین دو عنصر i و j وجود ندارد.

۲. تشکیل ماتریس دستیابی اولیه (RM): این ماتریس با تبدیل نمادهای روابط ماتریس SSIM به اعداد صفر و یک تشکیل می‌یابد بدین صورت که به جای $V(I,j=1)$ و $A(j,i=0)(I,j=0)$ و $X(I,j, j,i=1)$ و $O(I,j, j,i=0)$ قرار داده می‌شود.

۳. تشکیل ماتریس دسترسی نهایی: با در نظر گرفتن رابطه تعدی بین عناصر لازم است ماتریس دستیابی اولیه سازگار شود. به عنوان نمونه اگر عامل یک به عامل دو منجر شود و عامل دو هم به عامل سه منجر شود، باید عامل یک نیز به عامل سه منجر شود و اگر در ماتریس دستیابی این حالت برقرار نبود، باید ماتریس اصلاح شده و روابطی که از قلم افتاده جایگزین شوند. بدین منظور باید ماتریس اولیه را به توان $(k+1)$ رساند؛ به طوری که حالت پایدار برقرار شود. بدین ترتیب برخی عناصر صفر تبدیل به یک خواهد شد که به صورت (1^*) نشان داده می‌شود.

۴. تعیین سطح و اولویت متغیرها: پس از تعیین مجموعه دستیابی و مجموعه پیش نیاز برای هر عامل و تعیین مجموعه مشترک، سطح بندی عوامل انجام می‌شود. مجموعه دستیابی برای هر عنصر، مجموعه‌ای است که در آن سطرها ماتریس دستیابی نهایی به صورت

یک ظاهر شده باشند و مجموعه پیش نیاز، مجموعه‌ای است که در آن ستون‌ها به صورت یک ظاهر شده باشند. با به دست آوردن اشتراک این دو مجموعه، مجموعه مشترک به دست خواهد آمد. اگر عوامل مجموعه مشترک با مجموعه دستیابی یکسان باشد، سطح اول اولویت را به خود اختصاص می‌دهند. با حذف این عوامل و تکرار این مرحله برای سایر عوامل، سطح تمام عوامل تعیین می‌شود.

۵. ترسیم مدل ساختاری تفسیری: براساس سطوح تعیین شده و ماتریس دستیابی نهایی، مدل ترسیم می‌شود.

۶. تجزیه و تحلیل قدرت نفوذ - وابستگی: جمع سطری مقادیر در ماتریس دستیابی نهایی برای هر عامل بیانگر میزان نفوذ (اثرگذاری) و جمع ستونی نشانگر میزان وابستگی (اثرپذیری) خواهد بود. براساس قدرت نفوذ و وابستگی، چهار گروه از عناصر قابل شناسایی خواهند بود:

الف. خودمختار: عواملی که دارای قدرت نفوذ و وابستگی ضعیف می‌باشند؛ ب. وابسته: عواملی که دارای قدرت نفوذ کم ولی وابستگی شدید می‌باشند؛ ج. متصل (پیوندی): عواملی که دارای قدرت نفوذ و وابستگی زیاد هستند؛ د. مستقل: عواملی که دارای قدرت نفوذ قوی ولی وابستگی ضعیف می‌باشند.

در این روش که به آن تجزیه و تحلیل MICMAC گفته می‌شود، نخستین بار توسط دو گرین و گودت (۱۹۷۳) ارائه شد، اهمیت متغیرها بیشتر براساس روابط غیرمستقیم میان آنها سنجیده می‌شود (Ramesh et al., 2010).

۶. تجزیه و تحلیل داده‌ها

۶-۱. شناسایی شاخص‌های مرتبط با بازار ارز

به منظور شناسایی شاخص‌های سیاست‌های اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار ارز، با استفاده از روش دلفی، شاخص‌های ۲۴ گانه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری در اختیار خبرگان تحقیق قرار گرفت که در جدول شماره ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱: شاخص های سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی

شاخص	توضیحی بر شاخص ها
توسعه کارآفرینی	تأمین شرایط و فعال سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه های انسانی و علمی کشور به منظور توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت های اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری های جمعی و تأکید بر ارتقاء درآمد و نقش طبقات کم درآمد و متوسط
اقتصاد دانش بنیان	پیشتازی اقتصاد دانش بنیان، پیاده سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و ساماندهی نظام نوآوری به منظور ارتقاء جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش بنیان در منطقه
محوریت رشد بهره‌وری اقتصاد	محور قراردادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت پذیری اقتصاد، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استانها و به کارگیری ظرفیت و قابلیت های متنوع در جغرافیای مزیت های مناطق کشور
اجرای کامل هدفمندی یارانه ها	استفاده از ظرفیت اجرایی هدفمند سازی یارانه ها در جهت افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی و ارتقاء شاخص های عدالت اجتماعی
سهم بری کلیه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف	سهم بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش، به‌ویژه با افزایش سهم سرمایه انسانی از طریق ارتقاء آموزش، مهارت، خلاقیت، کارآفرینی و تجربه
افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی	افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی (به‌ویژه در اقلام وارداتی)، و اولویت دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی و ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای وارداتی با هدف کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص
تأمین امنیت غذا و دارو	تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی با تأکید بر افزایش کمی و کیفی تولید (مواد اولیه و کالا).
اصلاح الگوی مصرف و مدیریت مصرف	مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست های کلی اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف کالاهای داخلی همراه با برنامه ریزی برای ارتقاء کیفیت و رقابت پذیری در تولید
اصلاح و تقویت همه جانبه نظام مالی	اصلاح و تقویت همه جانبه نظام مالی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی، ایجاد ثبات در اقتصاد ملی و پیشگامی در تقویت بخش واقعی.
حمایت همه جانبه هدفمند از صادرات کالا و خدمات	حمایت همه جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات به تناسب ارزش افزوده و با خالص ارزآوری مثبت
توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی	توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور به منظور انتقال فناوری های پیشرفته، گسترش و تسهیل تولید، صادرات کالا و خدمات و تأمین نیازهای ضروری و منابع مالی از خارج
توسعه پیوندهای راهبردی با کشورهای جهان و منطقه به ویژه همسایگان	با توسعه پیوندهای راهبردی و گسترش همکاری و مشارکت با کشورهای منطقه و جهان به‌ویژه همسایگان؛ استفاده از دیپلماسی در جهت حمایت از هدف های اقتصادی؛ استفاده از ظرفیت های سازمان های بین المللی و منطقه ای.
مقابله با ضربه پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز	مقابله با ضربه پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز (با تنوع روش های فروش، مشارکت بخش خصوصی، افزایش صادرات گاز، برق، پتروشیمی و فرآورده های آن)
افزایش ذخایر راهبردی نفت و گاز	افزایش ذخایر راهبردی نفت و گاز کشور به منظور انرژنداری در بازار جهانی نفت و گاز و تأکید بر حفظ و توسعه ظرفیت های تولید نفت و گاز، بویژه در میدان مشترک
افزایش ارزش افزوده صنایع نفت و گاز و فرآورده های آن	افزایش ارزش افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز، توسعه تولید کالاهای دارای بازدهی بهینه (براساس شاخص شدت مصرف انرژی) و افزایش

شاخص	توضیحی بر شاخص‌ها
	صادرات برق، محصولات پتروشیمی و فرآورده‌های نفتی با تأکید بر برداشت صیانتی از منابع
صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور	صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور با تأکید بر تحول اساسی در ساختارها، منطقی سازی اندازه دولت و حذف دستگاه‌های موازی و غیر ضرور و هزینه‌های زاید
اصلاح نظام درآمدی دولت	اصلاح نظام درآمدی دولت با افزایش سهم درآمدهای مالیاتی
افزایش سالانه سهم صندوق توسعه ملی	افزایش سالانه سهم صندوق توسعه ملی از منابع حاصل از صادرات نفت و گاز تا قطع وابستگی بودجه به نفت
شفاف و سالم سازی اقتصاد	شفاف و سالم سازی اقتصاد و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و ...
تقویت فرهنگ جهادی در تولید ثروت، بهره‌وری و سرمایه‌گذاری	تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری و اشتغال مولد و اعطای نشان اقتصاد مقاومتی به اشخاص دارای خدمات برجسته در این زمینه
گفتمان سازی اقتصاد مقاومتی	تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی و گفتمان سازی آن به‌ویژه در محیط‌های علمی، آموزشی و رسانه‌ای و تبدیل آن به گفتمان فراگیر و رایج ملی
ایجاد هماهنگی در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی	شناسایی و به‌کارگیری ظرفیت‌های علمی، فنی و اقتصادی، رصد برنامه‌های تحریم و افزایش هزینه برای دشمن، مدیریت مخاطرات اقتصادی از طریق تهیه طرح‌های واکنش هوشمند، فعال و سریع
اصلاح نظام توزیع و قیمت گذاری	شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت گذاری و روزآمد سازی شیوه‌های نظارت بر بازار
توسعه و ترویج استاندارد	افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن

سپس با جمع آوری نظرات خبرگان، از میان ۲۴ شاخص یادشده، ۱۳ شاخص که در جدول شماره ۲ ارائه شده است به عنوان شاخص‌های مرتبط بازار ارز شناسایی شدند.

جدول ۲: شاخص‌های سیاست‌های اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار ارز

ردیف	شاخص
۱	توسعه کار آفرینی
۲	اقتصاد دانش بنیان
۳	افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی
۴	اصلاح و تقویت همه جانبه نظام مالی
۵	حمایت همه جانبه هدفمند از صادرات کالا و خدمات
۶	توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی
۷	توسعه پیوندهای راهبردی با کشورهای جهان و منطقه به ویژه همسایگان
۸	مقابله با ضربه پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز
۹	افزایش ذخایر راهبردی نفت و گاز
۱۰	افزایش ارزش افزوده صنایع نفت و گاز و فرآورده‌های آن
۱۱	افزایش سالانه سهم صندوق توسعه ملی
۱۲	شفاف سازی و سالم سازی اقتصاد
۱۳	ایجاد هماهنگی در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی

۲-۶. تشکیل ماتریس خودتعاملی ساختاری

ماتریس خودتعاملی ساختاری از شاخص‌های سیاست‌های اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار ارز براساس چهار حالت روابط مفهومی یادشده و براساس نظرات خبرگان و کارشناسان، تکمیل و در جدول ۳ نشان داده شده است.

جدول ۳: ماتریس خودتعاملی ساختاری

C13	C12	C11	C10	C09	C08	C07	C06	C05	C04	C03	C02	C01	
A	A	A	X	O	O	O	X	X	O	v	A		C01
X	O	O	V	V	V	O	O	V	O	V			C02
A	A	A	O	O	O	O	O	X	X				C03
A	A	X	O	O	x	O	O	O					C04
A	A	O	v	O	O	X	X						C05
A	A	O	O	O	X	A							C06
X	O	O	O	V	V								C07
A	A	A	A	A									C08
A	O	V	O										C09
A	O	V											C10
O	A												C11
O													C12
													C13

۳-۶. تشکیل ماتریس دریافتی

ماتریس دریافتی از تبدیل ماتریس خودتعاملی ساختاری به یک ماتریس دو ارزشی صفر و یک به دست می‌آید. در ماتریس دریافتی درایه‌های قطر اصلی برابر یک قرار می‌گیرد. همچنین برای اطمینان باید روابط ثانویه کنترل شود. به این معنا که اگر A به B منجر شود و B به C منجر شود در این صورت باید A به C منجر شود؛ یعنی اگر براساس روابط ثانویه باید اثرات مستقیم لحاظ شده باشد اما در عمل این اتفاق نیفتاده باشد باید جدول تصحیح شود و رابطه ثانویه را نیز نشان داد. بنابراین ماتریس دریافتی تکنیک ISM در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴. ماتریس دریافتی متغیرهای پژوهش

C13	C12	C11	C10	C09	C08	C07	C06	C05	C04	C03	C02	C01	X
*	*	*	\	*	*	*	\	\	*	\	*	*	C01
\	*	*	\	\	\	*	*	\	*	\	*	\	C02
*	*	*	*	*	*	*	*	\	\	*	*	*	C03
*	*	\	*	*	\	*	*	*	*	\	*	*	C04
*	*	*	\	*	*	\	\	*	*	\	*	\	C05
*	*	*	*	*	\	*	*	\	*	*	*	\	C06
\	*	*	*	\	\	*	\	\	*	*	*	*	C07
*	*	*	*	*	*	\	*	\	*	*	*	*	C08
*	*	\	*	*	\	*	*	*	*	*	*	*	C09
*	*	\	*	*	\	*	*	*	*	*	*	\	C10
*	*	*	*	*	\	*	*	*	\	\	*	\	C11
*	*	\	*	*	\	*	\	\	\	\	*	\	C12
*	*	*	\	\	\	\	\	\	\	\	\	\	C13

۴-۶. تعیین سطح و اولویت متغیرها

جدول ۵: مجموعه ورودی‌ها و خروجی‌ها برای تعیین سطح

ورودی: اثرپذیری	خروجی: اثرگذاری	متغیرها
C02,C05,C06,C10,C11,C12,C13	C03,C05,C06,C10	C01
C13	C01,C03,C05,C08,C09,C10	C02
C01,C02,C04,C05,C11,C12,C13	C04,C05	C03
C03,C08,C11,C12,C13	C03,C08,C11	C04
C01,C02,C03,C06,C07,C12,C13	C01,C03,C06,C07,C10	C05
C01,C05,C07,C08,C12,C13	C01,C05,C08	C06
C05,C13	C05,C06,C08,C09,C13	C07
C02,C04,C06,C07,C09,C10,C11,C12,C13	C04,C06	C08
C02,C07,C13	C08,C11	C09
C01,C02,C05,C13	C01,C08,C11	C10
C04,C09,C10,C12	C01,C03,C04,C08	C11
	C01,C03,C04,C05,C06,C08,C11	C12
C02,C07	C01,C02,C03,C04,C05,C06,C07,C08,C09,C10	C13

پس از تعیین مجموعه دستیابی و مجموعه پیش نیاز، اشتراک دو مجموعه حساب می شود. نخستین تغییری که اشتراک دو مجموعه برابر با مجموعه قابل دستیابی (خروجی ها) باشد، سطح اول خواهد بود. بنابراین، عناصر سطح اول بیشترین تأثیرپذیری را در مدل خواهند داشت. پس از تعیین سطح، معیاری که سطح آن معلوم شده از تمامی مجموعه حذف کرده و مجدداً مجموعه ورودی ها و خروجی ها را تشکیل داده و سطح متغیر بعدی به دست می آید.

جدول ۶: تعیین سطح نخست در سلسله مراتب ISM

سطح	اشتراک	ورودی: اثرپذیری	خروجی: اثرگذاری	متغیرها
	C05, C06, C10	C02, C05, C06, C10, C11, C12, C13	C03, C05, C06, C10	C01
	C13	C13	C01, C03, C05, C08, C09, C10	C02
۱	C04, C05	C01, C02, C04, C05, C11, C12, C13	C04, C05	C03
۱	C03, C08, C11	C03, C08, C11, C12, C13	C03, C08, C11	C04
	C01, C03, C06, C07	C01, C02, C03, C06, C07, C12, C13	C01, C03, C06, C07, C10	C05
۱	C01, C05, C08	C01, C05, C07, C08, C12, C13	C01, C05, C08	C06
	C05, C13	C05, C13	C05, C06, C08, C09, C13	C07
۱	C04, C06	C02, C04, C06, C07, C09, C10, C11, C12, C13	C04, C06	C08
		C02, C07, C13	C08, C11	C09
	C01	C01, C02, C05, C13	C01, C08, C11	C10
	C04	C04, C09, C10, C12	C01, C03, C04, C08	C11
			C01, C03, C04, C05, C06, C08, C11	C12
	C02, C07	C02, C07	C01, C02, C03, C04, C05, C06, C07, C08, C09, C10	C13

بنابراین متغیرهای C3, C4, C6, C8 متغیرهای سطح اول هستند. پس از شناسایی متغیر(های) سطح اول این متغیر(ها) حذف می شوند و مجموعه ورودی ها و خروجی ها بدون در نظر گرفتن متغیرهای سطح اول محاسبه می شود. مجموعه مشترک شناسایی و متغیرهایی که اشتراک آنها برابر مجموعه خروجی ها باشد به عنوان متغیرهای سطح دوم انتخاب می شوند. محاسبات تعیین سطح دوم در سلسله مراتب ISM در جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۷: تعیین سطح دوم در سلسله مراتب ISM

سطح	اشتراک	ورودی: اثرپذیری	خروجی: اثرگذاری	متغیرها
۲	C05,C10	C02,C05,C10,C11,C12,C13	C05,C10	C01
	C13	C13	C01,C05,C09,C10	C02
	C01,C07	C01,C02,C07,C12,C13	C01,C07,C10	C05
	C05,C13	C05,C13	C05,C09,C13	C07
		C02,C07,C13	C11	C09
	C01	C01,C02,C05,C13	C01,C11	C10
		C09,C10,C12	C01	C11
			C01,C05,C11	C12
	C02,C07	C02,C07	C01,C02,C05,C07,C09,C10	C13

با توجه به خروجی محاسبات ISM متغیر C01 سطح دوم است. برای تعیین عناصر سطح سوم، متغیرهای سطح دوم حذف می‌شوند و یک بار دیگر مجموعه ورودی‌ها و خروجی‌ها بدون در نظر گرفتن متغیرهای سطح دوم محاسبه می‌شود. براساس جدول ۸ مجموعه مشترک شناسایی و متغیرهایی که اشتراک آنها برابر مجموعه ورودی‌ها باشد به عنوان متغیرهای سطح سوم انتخاب می‌شوند.

جدول ۸: تعیین عناصر سطح سوم

سطح	اشتراک	ورودی: اثرپذیری	خروجی: اثرگذاری	متغیرها
	C13	C13	C05,C09,C10	C02
	C07	C02,C07,C12,C13	C07,C10	C05
	C05,C13	C05,C13	C05,C09,C13	C07
		C02,C07,C13	C11	C09
		C02,C05,C13	C11	C10
۳		C09,C10,C12		C11
			C05,C11	C12
	C02,C07	C02,C07	C02,C05,C07,C09,C10	C13

با توجه به خروجی محاسبات ISM متغیر C11 سطح سوم است.

جدول ۹: تعیین عناصر سطح چهارم

متغیرها	خروجی: اثرگذاری	ورودی: اثرپذیری	اشتراک	سطح
C02	C05,C09,C10	C13	C13	
C05	C07,C10	C02,C07,C12,C13	C07	
C07	C05,C09,C13	C05,C13	C05,C13	
C09		C02,C07,C13		۴
C10		C02,C05,C13		۴
C12	C05			
C13	C02,C05,C07,C09,C10	C02,C07	C02,C07	

متغیرهای C09, C10 به عنوان متغیر سطح چهارم شناسایی شده است.

جدول ۱۰: تعیین عناصر سطح پنجم

متغیرها	خروجی: اثرگذاری	ورودی: اثرپذیری	اشتراک	سطح
C02	C05	C13	C13	
C05	C07	C02,C07,C12,C13	C07	۵
C07	C05,C13	C05,C13	C05,C13	۵
C12	C05			
C13	C02,C05,C07	C02,C07	C02,C07	

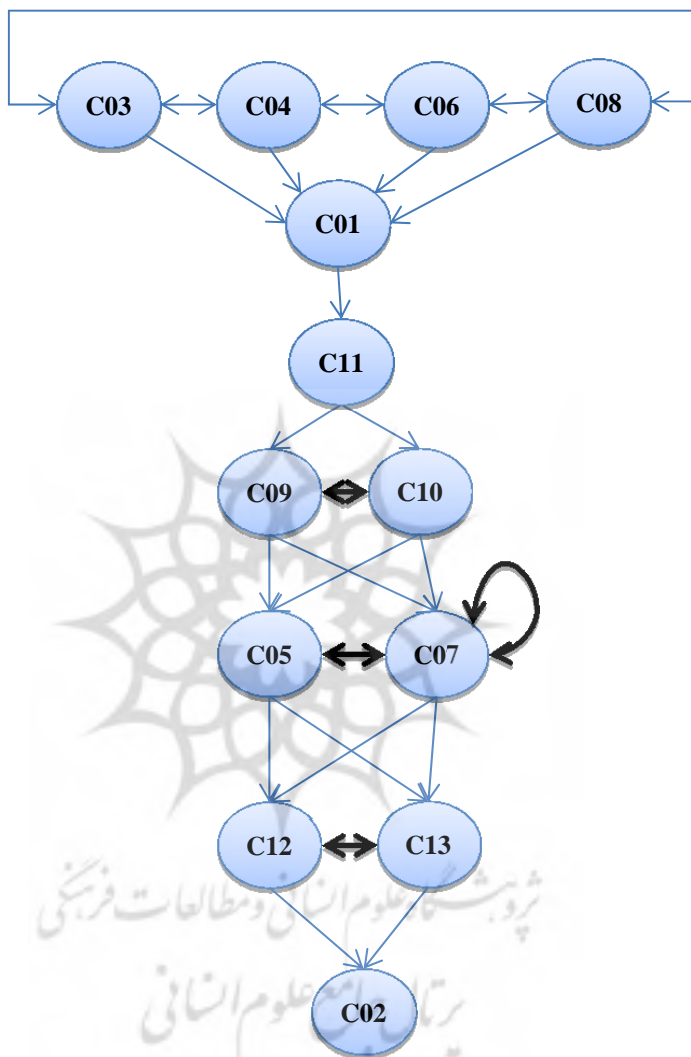
متغیرهای C05, C07 در سطح پنجم هستند.

جدول ۱۱: تعیین عناصر سطح ششم

متغیرها	خروجی: اثرگذاری	ورودی: اثرپذیری	اشتراک	سطح
C02		C13	C13	
C12				۶
C13	C02	C02	C02	۶

متغیرهای C12, C13 به عنوان متغیرهای سطح ششم می‌باشند. بنابراین در نهایت C02 زیربنایی ترین عنصر مدل می‌باشد.
الگوی نهایی سطوح متغیرهای شناسایی شده در شکل نمایش داده شده است. در این نگاره فقط روابط معنادار عناصر هر سطح بر عناصر سطح زیرین و همچنین روابط درونی معنادار عناصر هر سطح در نظر گرفته شده است.

شکل ۲- مدل پایه‌ای توسعه داده شده با روش ISM

نتیجه گیری

با عنایت به شرایط نامناسب اقتصاد کشور و فشار تحریم‌های ظالمانه علیه ایران قائل بر آن هستیم که پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی می‌تواند در این برهه از زمان، بیشتر از قبل راهگشا باشد؛ از این رو با توجه به نابسامانی شدید بازار ارز، بر آن شدیم تا با استفاده از مدل‌سازی

ساختاری تفسیری به سطح‌بندی شاخص‌های سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار ارز پردازیم و اولویت‌های آنها را مشخص نماییم تا پژوهش حاضر بتواند برای سیاست‌گذاران حوزه اقتصادی و به‌ویژه بازار ارز، جنبه کاربردی داشته باشد.

در این پژوهش با استفاده از روش دلفی و نظرات خبرگان، از میان ۲۴ شاخص اقتصاد مقاومتی، ۱۳ شاخص مرتبط با بازار ارز شناسایی شد و همچنین با استفاده مجدد از نظر خبرگان، ماتریس خودتعاملی ساختاری تشکیل شد و با طی مراحل مختلف ISM، سطح‌بندی یادشده صورت پذیرفت. نتایج نشان از آن است که شاخص‌های مقابله با ضربه‌پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز، توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی و افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی، شاخص‌های سطح اول هستند. این شاخص‌ها بیشترین تأثیرپذیری (وابستگی) را دارند و دارای کمترین میزان نفوذ (اثرگذاری) می‌باشند.

شاخص توسعه کارآفرینی در سطح دوم و شاخص افزایش سالانه سهم صندوق توسعه ملی در سطح سوم قرار می‌گیرند. افزایش ذخایر راهبردی نفت و گاز و افزایش ارزش افزوده صنایع نفت و گاز و فرآورده‌های آن، شاخص‌های سطح چهارم هستند. شاخص حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات و شاخص توسعه پیوندهای راهبردی با کشورهای جهان و منطقه به ویژه همسایگان، شاخص‌های سطح پنجم می‌باشند. شاخص‌های شفاف و سالم سازی اقتصاد و ایجاد هماهنگی در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، در سطح ششم قرار می‌گیرند و شاخص اقتصاد دانش بنیان به عنوان زیربنایی‌ترین شاخص، در سطح آخر قرار می‌گیرد.

به‌دیگرسخن، از میان سیاست‌های غربال شده اقتصاد مقاومتی به ترتیب، سیاست پیشسازی اقتصاد دانش بنیان، پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و ساماندهی نظام نوآوری به منظور ارتقاء جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش بنیان در منطقه و همچنین سیاست شفاف سازی اقتصاد و سالم سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و ...، شناسایی و به‌کارگیری ظرفیت‌های علمی، فنی و اقتصادی، رصد برنامه‌های تحریم و افزایش هزینه برای دشمن، مدیریت مخاطرات اقتصادی از طریق تهیه طرح‌های واکنش هوشمند، فعال و سریع، از نظر خبرگان بیشترین میزان اثرگذاری بر بازار ارز را دارند.

نتایج تا حدودی با نتایج پژوهش سیف و خوشکلام (۱۳۹۲) با عنوان «نظام ارزی مطلوب اقتصاد ایران در اقتصاد مقاومتی» همپوشانی دارد. همچنین در مقایسه با پژوهش نادمی و همکاران

(۱۳۹۶) با عنوان «آسیب شناسی بازار ارز در مقابل تحریم‌های اقتصادی با تأکید بر اقتصاد مقاومتی» با جلوگیری از فساد و رانت‌جویی از طریق شاخص شفاف سازی و سالم سازی اقتصاد، و مقابله با کاهش منابع ارزی و عرضه ارز در بازار از طریق شاخص حمایت همه جانبه هدفمند از صادرات کالا و خدمات (غیر نفتی) می‌تواند با اثر تحریم‌ها بر بازار ارز مقابله کند؛ از این‌رو مدیران و صاحب نظران با تمرکز بر این سیاست‌ها می‌توانند آسیب وارد شده به بازار ارز را کاهش دهند.

منابع

۱. آتش سوز، علی و همکاران (۱۳۹۴)، «مدل سازی تفسیری - ساختاری ریسک‌های زنجیره تأمین صنعت پتروشیمی»، مطالعات مدیریت صنعتی، س ۱۴، ش ۴۱، ص ۳۹-۶۳.
۲. آذر، عادل و کریم بیات (۱۳۸۷)، «طراحی مدل فرآیند محوری کسب و کار با رویکرد مدلسازی ساختاری تفسیری (ISM)»، نشریه مدیریت فناوری اطلاعات، دوره ۱، ش ۱، ص ۳-۱۸.
۳. افشاری، مجید و جواد پور غفار (۱۳۹۳)، «بررسی و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران»، مجله اقتصادی، ش ۶۵، ص ۲۹-۴۰.
۴. امیری اقطاعی، رضوان و بابک تیمورپور (۱۳۹۳)، «طراحی مدل ساختاری مدیریت دانش مشتری بانک با استفاده از مدلسازی ساختاری تفسیری»، پژوهش‌های مدیریت منابع سازمانی، دوره ۴، ش ۳.
۵. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با دانشجویان، ۱۳۹۱/۵/۱۶، <http://www.khamenei.ir>.
۶. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار رئیس جمهوری و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۱/۶/۲.
۷. تقوی فرد، محمدتقی و فائزه اسدیان اردکانی (۱۳۹۵)، «ارائه مدل توسعه گردشگری الکترونیکی با رویکرد مدل سازی ساختاری تفسیری»، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، شماره ۳۳، ص ۱۹-۳۹.
۸. توکلی، محمدجواد و امید ایزانلو (۱۳۹۵)، «رویکرد اقتصاد مقاومتی در آسیب شناسی اقتصادی»، دوفصلنامه پژوهش‌های اقتصاد مقاومتی، سال اول، شماره ۲.
۹. خوانساری، رسول و وهاب قلیچ (۱۳۹۴)، «اولویت بندی عوامل مؤثر بر تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی با استفاده از روش تاپسیس فازی»، تحقیقات مالی اسلامی، سال پنجم، شماره اول، ص ۹۱-۱۲۰.
۱۰. سلطانی، مرتضی و محمد ابراهیم راعی عزآبادی (۱۳۹۶)، «اولویت بندی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار سرمایه»، جستارهای اقتصادی ایران، سال چهاردهم، شماره ۲۷، ص ۸۹-۱۰۶.
۱۱. سیف، اله مراد و موسی خوشکلام خسروشاهی (۱۳۹۲)، «نظام ارزی مطلوب اقتصاد ایران در اقتصاد مقاومتی»، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال هجدهم، شماره ۵۴، ص ۱۸۱-۲۰۴.
۱۲. عبدالملکی، حجت الله (۱۳۹۵)، اقتصاد مقاومتی: درآمدی بر مبانی، سیاست‌ها و برنامه عمل، چاپ سوم، ویرایش دوم، تهران: انتشارات بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق (ع).

۱۳. عربی، حسین (۱۳۹۲)، «اقتصاد مقاومتی در بیانات مقام معظم رهبری»، فصلنامه سیاست کلان (دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام)، سال دوم، شماره دوم.
۱۴. کریم، محمدحسین؛ صفدری نهاد، محمود و مسعود امجدی پور (۱۳۹۳)، «توسعه کشاورزی و اقتصاد مقاومتی، جایگزین نفت»، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال دوم، شماره ششم، ص ۱۰۳-۱۲۷.
۱۵. مقتدایی، علیرضا و عبدالله یاوران بخشایش (۱۳۹۵)، «تحلیلی بر روابط علی بین شاخص‌های سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکرد تصمیم‌گیری چند معیاره دیماتل»، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال چهارم، ویژه‌نامه اقتصاد مقاومتی، ص ۳۳-۶۲.
۱۶. میر معزی، سیدحسین (۱۳۹۲)، «اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن»، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال دوازدهم، ش ۴۷.
۱۷. نادمی، یونس؛ نوری، مهدی و مهدی موحدی بک نظر (۱۳۹۶)، «آسیب‌شناسی بازار ارز در مقابل تحریم‌های اقتصادی با تأکید بر اقتصاد مقاومتی»، اولین کنفرانس ملی مدیریت با رویکرد اقتصاد مقاومتی.
۱۸. نصر اصفهانی، محمد و احسان رسولی نژاد (۱۳۹۴)، «طراحی مدل مصرف کلان یک کشور اسلامی با استفاده از رویکرد مدلسازی تفسیری ساختاری (ISM)»، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال سوم، شماره دهم، ص ۶۳-۸۸.
۱۹. نظرپور، محمد نقی و یحیی لطفی نیا (۱۳۹۳)، «نقش بورس اوراق بهادار در تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، معرفت اقتصاد اسلامی، شماره اول، ص ۴۹-۷۰.
- 1- Saleh, Gehan (2008), *The Dynamic Relation Between Stock Prices and Exchange Rates in Egypt, Saudi Arabia and UAE*, PHD Thesis in Economics, University of Illinois at Chicago.
 - 2- Govindan, K., Palaniappan, M., Zhu, Q. & Kannan, D. (2012), "Analysis of third party reverse logistics provider using interpretive structural modeling", *International Journal Production Economics*, 140,204-211.
 - 3- Hsiao, S-W., Ko, Y-C., C-H. And Chen, S-H. (2013), "An ISM, DEL, and ANP based approach for product family development", *Advanced Engineering Informatics*, 27, 131-148.
 - 4- Ramesh, A., Banwet, D.K., Shankar, R. (2010), "Modeling the barriers of supply chain collaboration", *Journal of Modeling in Management*, 5(2), 176-193.